

УДК 338.22:005.342:004

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.1.21>

Світлана ЧЕРНЕТА

кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки, просп. Волі, 13, м. Луцьк, Україна, 43025

ORCID: 0000-0002-9939-7591

Людмила ШОСТАК

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри підприємництва та маркетингу, Волинський національний університет імені Лесі Українки, просп. Волі, 13, м. Луцьк, Україна, 43025

ORCID: 0000-0001-8786-9582

Бібліографічний опис статті: Чернета, С., Шостак, Л. (2022). Сучасний стан та перспективи розвитку вітчизняного соціального підприємництва. *Ввічливість. Humanitas*, 1, 145–151, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.1.21>

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОГО СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

Перед авторами була поставлена мета дослідження сучасного стану, проблем та перспектив розвитку сучасного українського соціального підприємництва.

В ході вивчення проблеми використовувались методи логічного узагальнення, аналізу, порівняння та синтезу для оцінки рівня розвитку вітчизняного соціального підприємництва.

Поінформованість населення і сприйняття влади створюють враження українського соціального бізнесу як аматорського, фрагментарного, розрізненого і дуже нестабільного виду діяльності. Тим часом соціальні підприємства процвітають.

Цей процес йде за двома напрямками: через самоорганізацію економічної діяльності об'єднаних представників соціальних груп, що знаходяться в складній соціальній ситуації, і через ініціювання дозволеної економічної діяльності на базі недержавних громадських некомерційних організацій. Останній шлях є найбільш поширеним і поширеним. Саме некомерційні громадські організації надають найбільшу підтримку соціальному бізнесу, безкоштовно залучаючи їх у соціальні проекти, проводять навчання, інформування та консультування по всім питанням ведення бізнесу, створенням бізнес-інкубаторів, хакатонів, адмініструванням стартапів по мікрогрантах, тощо. Однак якщо соціальне підприємництво динамічно розвивається в плані досягнення високих соціальних показників, то в чисто економічній сфері розвиток поки йде повільно.

Основною проблемою є відсутність доступу соціальних підприємств до фінансування (особливо дешевих кредитів) і зниження податкового навантаження (хоча б тимчасово, на час економічної стабільності). Виходячи з цього, соціальний бізнес зараз намагається зміцнити свої партнерські відносини з традиційними підприємствами, щоб разом захистити себе від економічних криз.

Ще одна нагальна потреба соціальних підприємців – посилення ролі держави у розвитку соціального підприємництва. Розвиток соціального бізнесу в Україні об'єктивно випереджало законодавчу базу і позицію державної політики в соціально-економічній сфері. Незважаючи на динамічний розвиток соціального бізнесу, держава не сприймає його на правовому рівні і на рівні вироблення політики, стратегії розвитку країни, не бачить його вкладу та високою соціально-економічної місії.

Тому соціальний бізнес більш чутливий з економічної точки зору, ніж традиційний бізнес. Крім того, необхідно ввести систему державної підтримки соціального бізнесу, перш за все за рахунок зниження податкового навантаження. Це також позитивно позначиться на економічній стійкості і динаміці соціального підприємництва. Зрозуміло, що сьогодні необхідно внести зміни до чинного законодавства, щоб зберегти позитивну динаміку соціального бізнесу.

Ключові слова: соціальний розвиток, підприємництво, соціальне підприємництво, соціальне життя, соціальний бізнес.

Svitlana CHERNETA

PhD in Pedagogy, Associate Professor, Senior Lecturer at the Department of Social Pedagogy and Pedagogy of Higher School, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13 Voli Avenue, Lutsk, Ukraine, 43025

ORCID: 0000-0002-9939-7591

Lyudmila SHOSTAK

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Associate Professor of Entrepreneurship and Marketing, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13 Voly Avenue, Lutsk, Ukraine, 43025

ORCID: 0000-0001-8786-9582

To cite this article: Cherneta, S., Shostak, L. (2022). Suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku vitchyznianoho sotsialnoho pidpriemnytstva [Current state and prospects of development of domestic social entrepreneurship]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 1, 145–151, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.1.21>

CURRENT STATE AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF DOMESTIC SOCIAL ENTREPRENEURSHIP

The authors set a goal to study the current state, problems and prospects for the development of modern Ukrainian social entrepreneurship.

In the course of studying the problem the methods of logical generalization, analysis, comparison and synthesis were used to assess the level of development of domestic social entrepreneurship.

Awareness of the population and perception of the authorities create the impression of Ukrainian social business as an amateur, fragmentary, fragmented and very unstable activity. Meanwhile, social enterprises are thriving.

This process goes in two directions: through self-organization of economic activity of united representatives of social groups in a difficult social situation, and through initiation of permitted economic activity on the basis of non-governmental public non-profit organizations. The latter path is the most common and widespread. It is non-profit NGOs that provide the greatest support to social business, involving them free of charge in social projects, conducting training, information and counseling on all issues of doing business, creating business incubators, hackathons, administering startups on microgrants, etc. However, if social entrepreneurship is developing dynamically in terms of achieving high social performance, in the purely economic sphere, development is still slow.

The main problem is the lack of access of social enterprises to financing (especially cheap loans) and the reduction of the tax burden (at least temporarily, for the time of economic stability). Based on this, social business is now trying to strengthen its partnerships with traditional enterprises to protect themselves from economic crises.

Another urgent need of social entrepreneurs is to strengthen the role of the state in the development of social entrepreneurship. The development of social business in Ukraine was objectively ahead of the legal framework and the position of state policy in the socio-economic sphere. Despite the dynamic development of social business, the state does not perceive it at the legal level and at the level of policy development, development strategy, does not see its contribution and high socio-economic mission.

Therefore, social business is more economically sensitive than traditional business. In addition, it is necessary to introduce a system of state support for social business, primarily by reducing the tax burden. It will also have a positive impact on economic stability and the dynamics of social entrepreneurship. It is clear that today it is necessary to amend the current legislation to maintain the positive dynamics of social business.

Key words: social development, entrepreneurship, social entrepreneurship, social life, social business.

Актуальність проблеми. На даний час, соціальне підприємництво є не лише нерозвиненим видом підприємництва в Україні, але й мало відомим. Основними напрямками діяльності цього сектора є соціально-економічна інтеграція в соціальне життя соціально слабших груп, подолання безробіття та зубожіння, і реалізація соціальних заходів. Діяльність в цих сферах соціального бізнесу демонструє позитивну динаміку як економічних, так і соціальних показників. Однак відсутність юридичного визначення і диференціації соціального підприємництва призводить до того, що соціальний бізнес фактично функціонує в статистичної, правової та організаційної «тіні».

Аналіз останніх досліджень. Дослідження проблеми соціального підприємництва є ще досить незначні. Проблемами такого напрямку

займаються і працівники сфери соціального забезпечення, і економісти, і соціальні працівники тощо.

Мета дослідження – проаналізувати сучасний стан та визначити перспективи розвитку вітчизняного соціального підприємництва.

Виклад основного матеріалу дослідження. В останні роки соціальне підприємництво в Україні стає трендом. Все більше активно свідомих людей та ініціативних груп і громадських організацій працюють в даному напрямку, використовуючи підприємницькі підходи при вирішенні соціальних проблем, що дозволяє соціальному підприємництву зайняти вагому нішу та вийти на новий рівень розвитку.

На даний час вітчизняне соціальне підприємництво дійсно не є розвинутим в тій мірі, щоб

забезпечувати робочими місцями ту кількість бажаючих, які є в наявності. Головною причиною нерозвиненості даного сектору підприємства є низька обізнаність про даний вид діяльності, оскільки навіть законодавча база практично відсутня. Суб'єкти підприємницької діяльності в повній мірі не обізнані в особливостях соціального підприємництва, його ролі та необхідності вітчизняному суспільству.

Згідно з незалежними дослідженнями на даний час в країні існують та застосовуються три основні форми соціального підприємництва (Горішна, 2016).

- некомерційні організації, що займаються підприємництвом у сфері своєї основної діяльності;

- некомерційні організації відкривають власні підприємства, частина доходів яких йде на фінансування їх соціальних програм;

- підприємства для людей з обмеженими можливостями: компанія звільняється від сплати податку на прибуток, якщо більше 50% її співробітників – люди з обмеженими можливостями.

За даними Європейської комісії на сьогодні у Європі існує два мільйони соціальних підприємств (10% від усього європейського бізнесу) на яких працюють понад 11 мільйонів співробітників (6% працюючих осіб у регіоні). Основними організаційно-правовими формами соціальних підприємств у європейських країнах є кооперативи (зокрема, у Португалії – «кооперативи соціальної солідарності», у Франції – «соціальні кооперативи колективної власності», в Італії – «соціальні кооперативи», в Іспанії – «кооперативи соціальних ініціатив» тощо) або компанії (наприклад, у Великобританії – «компанії, що працюють в інтересах громади», у Бельгії – «компанії соціальної мети») (Смаглій, 2020).

Якщо прослідкувати тенденції вітчизняного соціального підприємництва, то основними його учасниками виступають громадська організація разом з фізичною особою – підприємцем; громадські організації; фізичні особи підприємці; товариство з обмеженою відповідальністю; підприємство, як об'єднання громадян; благодійний фонд; приватні підприємства. Найменшу частку серед наведеного переліку складають приватні підприємства, оскільки їм досить важко усвідомити необхідність використання частини чистого прибутку не на власні

потреби, а на соціальні проекти. Найбільш вагомий внесок у розвиток соціального підприємства роблять громадські організації, які досить часто займаються цим видом бізнесу за рахунок грантових ресурсів.

В Україні створений каталог соціальних підприємств, який постійно поповнюється новими суб'єктами. Нині в Україні є організації, котрі підтримують соціальне підприємництво: Український фонд підтримки підприємництва, Міжнародний фонд «Відродження», Сокальська агенція регіонального розвитку, Благодійний фонд «Благовіст», Благодійне підприємство «Перлина Буковини», Благодійна організація «Центр допомоги дітям-інвалідам» та багато інших. Усі ці громадські організації сприяють популяризації в нашій країні соціального підприємництва. Особливо багато створено було із початком військових ді на Сході України. Громадські організації поповнилися соціальними медичними реабілітаційними центрами та центрами психологічної допомоги воїнам – учасникам АТО.

Єдиної статистики щодо кількості соціальних підприємств у світі немає. Показники ЄС свідчать про 2,8 млн соціальних підприємств у регіоні. Лише у Великій Британії 2018 року діяло 99 тис. соціальних підприємств, які забезпечили робочими місцями 2 млн осіб (5% робочої сили) і зробили внесок у ВВП країни в розмірі 60 млрд фунтів. Більш як половина країн ЄС ухвалила закони або національні політики, що стосуються діяльності соціальних підприємств (Соціальне підприємництво, 2019).

Отож, у більшості СП працює до 5 осіб (78 одиниць). На 26 СП працює 6–10 осіб, і в 15 СП офіційно працевлаштовано 11–20 осіб. Лише у чотирьох СП працює понад 100 працівників. Є також СП, де працюють виключно волонтери, таких організацій нараховується 10 одиниць (Долуда, 2017, с. 254).

Можна констатувати той факт, що суб'єкти соціального підприємництва не обмежені у виборі виду діяльності. Фактично, вони надають досить широкий спектр послуг та виготовляють найрізноманітнішу продукцію (рис. 1).

Окрім того, досить часто зустрічається поєднання кількох видів діяльності задля поглиблення ефективності роботи підприємства та швидшого досягнення поставлених цілей, що, на нашу думку, найбільш дієво (наприклад, рес-

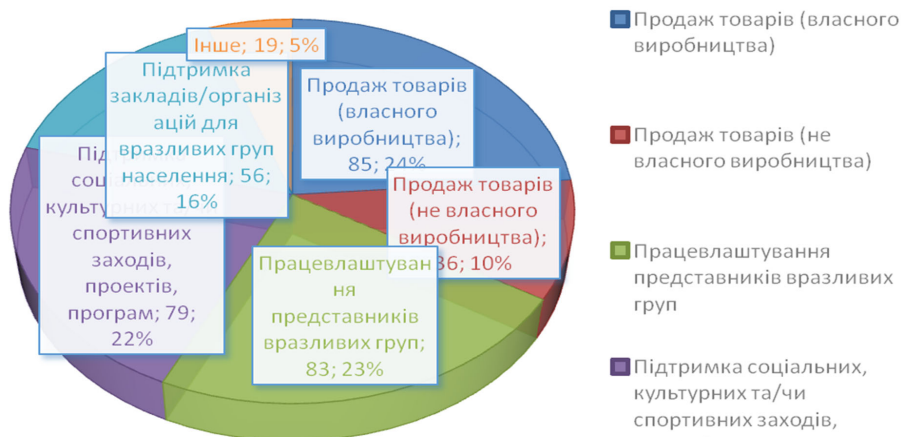
Рис. 1. Види товарів і послуг, які виготовляються і надаються соціальними підприємствами в Україні (Сандакова, 2020, с. 19–24)

торан, прибуток якого спрямований на забезпечення фінансування соціальних проєктів, а працівники – люди з фізичними вадами) (рис. 2).

Отже, соціальне підприємництво в Україні набирає обертів, про нього збільшується кількість інформації, багато зарубіжних організацій грантово підтримують вітчизняні соціальні проєкти. Незважаючи на позитивні моменти, розвиток соціального підприємництва має

певні нагальні проблеми, які потребують швидкого вирішення.

Не може не турбувати той факт, що незважаючи на широкий розвиток соціального підприємництва за кордоном, наші вітчизняні підприємці не дуже поспішають займати цю нішу бізнесу. Однозначно, що в останні роки даний сегмент підприємництва поживався, але стрімких показників розвитку ми не помічаємо.

Рис. 2. Види діяльності соціальних підприємств в Україні (Підсумковий звіт, 2017)

Отож, проаналізувавши теоретичні аспекти здійснення соціального підприємництва та оцінивши стан розвитку соціальних підприємств в Україні нами виділено наступні проблеми, вирішення яких дозволить економічно захистити окремі верстви населення:

1) відсутність законодавчого підґрунтя. На нашу думку це є найважливіша проблема, оскільки законодавчо незахищений бізнес не будуть ефективно розвивати. Для прикладу, розвиток соціального в Польщі прискорився після прийняття регулюючих нормативно-правових документів. Паралельно з відсутністю законодавчої бази існує проблема її просування на державному рівні, що ускладнює формування нормативних документів самих підприємств, оскільки виникає нерозуміння того, якими нормативними положеннями керуватись у своїй діяльності;

2) через відсутність законодавчо-нормативної бази відповідно немає припливу інвестицій, що унеможливає інноваційний розвиток існуючих соціальних підприємств та створення нових;

3) відсутність джерел фінансування. Створення ефективного бізнесу власними фінансовими ресурсами є досить важко, особливо в тій ситуації, коли левову частку власників соціального підприємництва є самі мало захищені та вразливі верстви населення (особи, що відбували покарання в місцях позбавлення волі, матері-одиначки, багатодітні сім'ї, учасники ветерани АТО). Звичайно, передбачено пільгове кредитування, проте для його отримання необхідно мати нерухомість, яка піде у заставу і малим підприємствам досить важко отримати кредит через низьку платоспроможність;

4) неможливість соціальним підприємствам конкурувати з великими підприємствами в межах цінової політики, політики витрат тощо. Оскільки великі підприємства мають можливість знижувати ціну за рахунок «ефекту масштабу», то обсяги соціальних підприємств цього робити не дозволяють і як наслідок – клієнти купують дешевшу продукцію чи послугу;

5) нерозуміння природи соціального підприємництва з боку основних груп суспільства. Недостатнє розуміння владою, бізнесом і громадськістю тих переваг, які надає розвиток соціального підприємництва та створення соціальних підприємств в більш якісному виконанні завдань з надання соціальних послуг населенню,

та підтримці громадських організацій, діяльність яких пов'язана з соціальними цілями. Відсутність системного підходу до популяризації соціального підприємництва, відсутність інформаційної мережі з питань діяльності пов'язаної з розвитком соціального підприємництва., і саме з цим зумовлюється прояв основних бар'єрів на шляху його розвитку;

6) відсутність спеціальних навчальних закладів для підготовки фахівців у сфері соціального бізнесу;

7) психологія соціального підприємця дещо відрізняється від звичайних критеріїв та логіки ведення бізнесу. Вітчизняні початківці соціальні підприємці стикаються з проблемою поєднання соціальних цілей з довгостроковою та стійкою самоокупністю. З тими ж проблемами – протиріччя між соціальною та комерційною результативністю – стикалися і стикаються соціальні підприємці і в інших країнах, особливо у країнах з перехідною економікою. Проте за роки роботи соціальні підприємці та організації, їх підтримують, засвоїли кілька уроків, знання яких надає їм можливість подолати «кризу ідентичності» соціального підприємства – бізнес або благодійність – та узгодити громадські та комерційні інтереси, що є вкрай важливим для досягнення соціальної стабільності і благополуччя.

Це далеко не всі проблеми, які притаманні вітчизняному соціальному бізнесу, проте їх комплексне та послідовне вирішення дозволить зробити хороший старт для такого необхідного нашій державі виду бізнесу – соціального.

Однак, незважаючи на певні труднощі, розвитку соціального підприємництва сприятиме:

– наявності ефективного підприємницького середовища;

– удосконаленню інформаційного забезпечення через формування у регіонах інформаційної бази даних щодо норм чинного законодавства України, інформаційно-аналітичних матеріалів відносно розвитку соціального підприємництва;

– відновленню підприємницької ініціативи та активності людей;

– підвищенню соціальної відповідальності;

– стимулюванню розвитку економічної конкуренції;

– підтримці соціальних проектів з боку місцевих органів влади;

- налагодженню дієвої співпраці між місцевими органами влади і соціальними підприємствами;

- стимулюванню соціального підприємництва з боку держави;

- удосконаленню системи консалтингових послуг та підготовки фахівців для соціального підприємництва;

- створенню мережі соціальних підприємств тощо.

Варто відзначити, що соціальні підприємства у порівнянні з іншими формами бізнесу мають значні переваги, які варто використовувати для досягнення позитивного результату:

- відмінна позитивна репутація організацій, що представляють соціальну діяльність;

- хороша репутація громадських організацій, широке коло партнерів на місцевому рівні органів влади, бізнесу, ЗМІ;

- акцентування діяльності на соціальних та екологічних проєктах, що завжди є необхідним;

- забезпеченість ресурсами для здійснення соціального підприємництва;

- особливості керівників соціального підприємства – психологічні, моральні, соціальні;

- орієнтація на інноваційні технології;

- можливість займатися підприємницькою діяльністю повинна бути зафіксована в статутних документах.

Національна економіка створює безліч можливостей для розвитку соціального підприємства, незважаючи на проблемні моменти. Варто виділити окремі з них:

- відсутність законодавчо-нормативної бази варто розглядати як перспективу ефективного підприємницького розвитку, відсутність обмежень та можливість обирати найбільш прийнятну організаційну правову форму господарювання, соціальне підприємство може еволюціонувати від комерційного проєкту громадської організації до публічного акціонерного товариства. Слід зазначити, що значення має не стільки форма діяльності, як мета створення бізнесу. Соціальне підприємство необхідно створювати не заради пільг, а для покращення якості життя вразливих груп населення чи громади загалом;

- наявність значного спектру ресурсів, що не задіяні в традиційному бізнесі. В першу чергу це людські ресурси, до яких відносять соціально незахищені верстви населення. Досить часто такі працівники мають високий

рівень кваліфікації, знань, вмінь та навичок, проте через певні чинники не можуть знайти роботу (люди з обмеженими можливостями; біженці, національні меншини; люди похилого віку, молодь, люди із залежностями, люди, що вийшли з місць позбавлення волі, ВІЛ-позитивні люди, багатодітні мами);

- останнім часом великі підприємства не зацікавлені в утриманні допоміжних структурних підрозділів (це вимагає постійних витрат), а користуються аутсорсингом (прибирання, транспортування, кур'єрська доставка, обслуговування оргтехніки і мереж, реклама і зв'язки з громадськістю, організація подій, освітні послуги, бухгалтерський облік, виробництво різних деталей тощо). Це є ще однією можливістю для малого бізнесу.

Незважаючи на зазначені нами перспективи та позитивні моменти функціонування соціального бізнесу, вирішення окреслених проблем потребує нагального вирішення.

Нами пропонуються наступні шляхи вирішення проблем:

- 1) розробити та прийняти положення про соціальне підприємництво та закріпити їх в законодавстві України;

- 2) створити єдину комунікаційну мережу, в яку входили б реєстр всіх соціальних підприємств, інформація про їх діяльність, опис продукції, про зміни, які сталися у суспільстві завдяки їх праці. Це сприятиме поширенню інформації про успішні соціальні бізнес-проєкт і дозволить підприємцям взаємодіяти більш ефективно один з одним;

- 3) залучення іноземних інвестицій, які могли б допомогти впровадженню сучасних технологій у виробництво;

- 4) запроваджувати навчальні курси по соціальному підприємництву, які розкриватимуть справжні, правдиві цілі напрямку діяльності;

- 5) запровадити дисципліну «Соціальне підприємництво» в вищих навчальних закладах, що буде сприяти підготовці фахівців для діяльності таких підприємств, а також потрібно збільшити кількість публікацій книжок з відповідною темою на українській мові, адже донедавна була видана лише одна книга із соціального підприємництва українською, яка має більш-менш системний характер.

Висновки. Соціальний бізнес в Україні – відносно молодий вид діяльності з стрімкою

динамікою розвитку. Високі і стрибкоподібні темпи розвитку соціального підприємництва в Україні обумовлені реакцією суспільства на кризу в соціальній, економічній і політичній сферах. В таких умовах держава має обмежені можливості на тлі необмеженої кількості невирішених соціальних проблем. Низький рівень матеріального забезпечення, масове безробіття, велика частка особливо вразливих верств населення – все це імпульс до пошуку альтернативних джерел фінансування соціальної сфери.

Одним з інноваційних інструментів вирішення цих проблем може стати діяльність соціальних підприємств. Більш того, є суспільний попит і великі очікування на цей вид діяльності – тільки в травні 2020 року в українському інформаційному полі соціального підприємництва, соціальних підприємств та соціального бізнесу в Україні згадувалися 82 рази. Стрімкий розвиток соціального бізнесу дає досить потужний ефект і робить значний внесок як в економіку країни, так і в соціальну сферу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Горішна Н.М. Феномен соціального підприємництва: сутність і критерії. *Науковий вісник ужгородського університету. серія: «педагогіка. соціальна робота»*. 2016. Випуск 2(39). URL : file:///users/macbook/desktop/nvuuped_2016_2_16.pdf
2. Смаглий К. Чи потрібен Україні закон про соціальне підприємництво? URL: <http://socialbusiness.in.ua/index.php/novyny/v-ukraini/135-chy-potriben-ukraini-zakon-pro-sotsialne-pidpriemnytstvo>
3. Соціальне підприємництво: куди рухаються світ і Україна. URL: https://zn.ua/ukr/SOCIUM/socialne-pidpriemnictvo-kudi-ruhayutsya-svit-i-ukrayina-333573_.html
4. Підсумковий звіт за результатами дослідження «Соціальні підприємства в Україні» / авт. тексту громадська організація «Молодіжний центр з проблем трансформації соціальної сфери «СОЦІУМ-XXI». 2017. 32 с.
5. Долуда Л., Назарук В., Кірсанова Ю. Соціальне підприємництво. Бізнес– модель. Реєстрація. Оподаткування. Київ : ТОВ «Агентство «Україна», 2017. 92 с.
6. Сандакова О. Соціальне підприємництво: що це? *Наша громада*. 2010. № 1. С. 19–24.

REFERENCES:

1. Horishna, N.M. (2016). Fenomen sotsialnoho pidpriemnytstva: sutnist i kryterii naukovyi [The phenomenon of social entrepreneurship: essence and criteria]. *Visnyk uzhhorodskoho universytetu. seriya: «pedahohika. sotsialna robota»*, 2 (39). URL : file:///users/macbook/desktop/nvuuped_2016_2_16.pdf [in Ukrainian].
2. Smahliy K. Chy potriben Ukraini zakon pro sotsialne pidpriemnytstvo? [Does Ukraine need a law on social entrepreneurship?] Retrieved from: <http://socialbusiness.in.ua/index.php/novyny/v-ukraini/135-chy-potriben-ukraini-zakon-pro-sotsialne-pidpriemnytstvo> [in Ukrainian].
3. Sotsialne pidpriemnytstvo: kudy rukhaiutsia svit i Ukraina [Social entrepreneurship: where the world and Ukraine are moving]. URL: https://zn.ua/ukr/SOCIUM/socialne-pidpriemnictvo-kudi-ruhayutsya-svit-i-ukrayina-333573_.html [in Ukrainian].
4. Pidsumkovyi zvit za rezultatamy doslidzhennia «Sotsialni pidpriemstva v Ukraini» [Final report on the results of the study «Social enterprises in Ukraine»] / avt. tekstu hromadska orhanizatsiia «Molodizhnyi tsentr z problem transformatsii sotsialnoi sfery «SOTSIIUM-KhKhI»». 2017. 32 s. [in Ukrainian].
5. Doluda L., Nazaruk V., Kirsanova Yu. Sotsialne pidpriemnytstvo. Biznes– model. Reiestratsiia. Opodatkuvannia [Social entrepreneurship. Business model. Registration. Taxation.]. Kyiv: TOV «Ahentstvo «Ukraina», 2017. 92 s. [in Ukrainian].
6. Sandakova O. Sotsialne pidpriemnytstvo: shcho tse? [Social entrepreneurship: what is it?]. *Nasha hromada*. 2010. № 1. S. 19–24 [in Ukrainian].